

VALYUTA KURSI VOLATILLIGINING O‘ZBEKISTON EKSPORT SALOHIYATIGA TA’SIRI: EKSPORTNI DIVERSIFIKATSIYA QILISH MASALALAR

Ergashev Jasurbek Shuhrat O'g'li

Rahimova Xavoxon Usmanjanovna

Bank ishi kafedrasi dotsenti

Bank va moliya akademiyasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada valyuta kursi volatilligining O‘zbekiston eksport salohiyatiga ta’siri iqtisodiy tahlil asosida o‘rganilgan. Xususan, milliy valyuta kursidagi tebranishlarning eksport hajmi, raqobatbardoshlik darajasi va tashqi savdo balansiga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida eksport tarkibining xomashyo yo‘nalishidan yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushini oshirish zarurati asoslab beriladi. Shuningdek, valyuta barqarorligi va eksportni diversifikatsiya qilish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik iqtisodiy mexanizmlar orqali yoritiladi. Maqolada eksport geografiyasini kengaytirish, mahsulot turini ko‘paytirish hamda valyuta risklarini boshqarish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari milliy iqtisodiyot barqarorligini ta’minlash va eksport salohiyatini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Valyuta kursi, valyuta volatilligi, eksport salohiyati, eksportni diversifikatsiya qilish, tashqi savdo, raqobatbardoshlik, makroiqtisodiy barqarorlik, valyuta riski, savdo balansi.

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida milliy iqtisodiyotlarning tashqi savdoga integratsiyalashuvi tobora kuchayib bormoqda. Xalqaro savdo aloqalarining kengayishi, kapital harakati va moliyaviy bozorlarning o‘zaro bog‘liqligi valyuta kursining makroiqtisodiy barqarorlikdagi rolini yanada oshirmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda valyuta kursi dinamikasi eksport hajmi, investitsion faollik hamda to‘lov balansi holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida so‘nggi yillarda amalga oshirilgan valyuta siyosatini liberallashtirish choralari milliy valyuta kursining bozor tamoyillari asosida shakllanishiga olib keldi. Bu esa eksport faoliyati uchun yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, valyuta kursi volatilligi bilan bog‘liq risklarni ham yuzaga keltirdi. Kurs tebranishlari eksport qiluvchi korxonalar daromadlari, ishlab chiqarish xarajatlari va tashqi bozordagi raqobatbardoshlikka turlicha ta’sir etmoqda.

Bugungi kunda O‘zbekiston eksport tarkibi asosan xomashyo va yarim tayyor mahsulotlarga tayanib kelmoqda. Bunday tuzilma jahon bozoridagi narx o‘zgarishlari

va valyuta kursi beqarorligiga yuqori darajada sezgir hisoblanadi. Shu sababli eksportni diversifikatsiya qilish, ya'ni mahsulot turi va eksport geografiyasini kengaytirish masalasi iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, valyuta kursi volatilligi sharoitida eksport salohiyatini oshirish mexanizmlarini aniqlash va uni tarkibiy jihatdan takomillashtirish zarurati mavjud. Tadqiqotning maqsadi — valyuta kursi tebranishlarining O'zbekiston eksport salohiyatiga ta'sirini tahlil qilish hamda eksportni diversifikatsiya qilishning iqtisodiy asoslarini ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun valyuta kursi va eksport o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik o'rganilib, eksport barqarorligini ta'minlash bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Valyuta kursi va tashqi savdo o'rtasidagi bog'liqlik iqtisodiyot nazariyasida uzoq yillardan beri o'rganib kelinmoqda. Klassik yondashuv doirasida A. Marshall va A. Lerner tomonidan ishlab chiqilgan Marshall–Lerner sharti milliy valyuta qadrsizlanishining savdo balansiga ta'siri eksport va import talabining elastikligiga bog'liqligini asoslab bergan [1].

Valyuta kursi volatilligining tashqi savdoga ta'siri masalasini chuqur empirik tahlil qilgan olimlardan biri P. Clark bo'lib, u kurs tebranishlari eksport hajmiga salbiy ta'sir ko'rsatishini aniqlagan [2]. Shuningdek, R. Baldwin va P. Krugman o'z tadqiqotlarida valyuta beqarorligi tashqi savdo oqimlarining barqarorligiga putur yetkazishini ta'kidlaganlar [3].

M. Obstfeld va K. Rogoff xalqaro makroiqtisodiy model asosida valyuta kursi o'zgarishlari savdo oqimlari va to'lov balansiga sezilarli ta'sir qilishini nazariy jihatdan asoslab berganlar [4]. Ularning tadqiqotlari valyuta siyosati va eksport o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlanayotgan davlatlar misolida olib borilgan tadqiqotlarda E. Serven valyuta kursi noaniqligi investitsiya va eksport faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishini empirik jihatdan isbotlagan [5]. Bundan tashqari, J. Frankel va A. Rose valyuta kursi rejimlari hamda savdo hajmi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, ochiq iqtisodiyot sharoitida barqaror valyuta siyosati muhim omil ekanligini ko'rsatganlar [6].

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston iqtisodiyotida valyuta kursi dinamikasi tashqi savdo ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. So'nggi yillarda milliy valyuta kursining erkinlashtirilishi eksport faoliyatiga bozor mexanizmlari orqali ta'sir etuvchi muhim omilga aylandi. Valyuta kursi volatilligi eksport qiluvchi korxonalar daromadliligi, narx shakllanishi va tashqi bozordagi raqobatbardoshlikka sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, milliy valyutaning qadrsizlanishi qisqa muddatda eksport hajmining oshishiga xizmat qilishi mumkin. Chunki mahalliy mahsulotlar xorijiy xaridorlar uchun nisbatan arzonlashadi. Biroq yuqori darajadagi kurs tebranishlari uzoq muddatda eksportchilar uchun noaniqlik muhitini kuchaytiradi. Ayniqsa, import xomashyosi va butlovchi qismlarga bog'liq ishlab chiqaruvchilar uchun xarajatlar oshishi kuzatiladi. Natijada foyda marjasi qisqaradi va rejalashtirish jarayonlari murakkablashadi.

O'zbekiston eksport tarkibi hali ham sezilarli darajada xomashyo va yarim tayyor mahsulotlarga tayanadi. Bunday tuzilma valyuta kursi o'zgarishlariga yuqori sezuvchanlikni yuzaga keltiradi. Diversifikatsiya darajasi past bo'lgan iqtisodiyotlarda tashqi shoklar (global narx o'zgarishi, savdo cheklovlari, geosiyosiy omillar) eksport barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, eksportni mahsulot turi va geografiasini kengaytirish valyuta risklarini kamaytirishning muhim vositasi hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, valyuta kursi volatilligi O'zbekiston eksport salohiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Qisqa muddatda milliy valyutaning qadrsizlanishi eksportni rag'batlantirishi mumkin bo'lsa-da, uzoq muddatda kurs tebranishlari korxonalarda noaniqlik va risklarni oshiradi. Eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, ya'ni mahsulot turi va geografiasini kengaytirish, shuningdek, valyuta risklarini boshqarish mexanizmlarini joriy etish barqaror eksportni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot O'zbekiston sharoitida valyuta kursi va eksport o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga, hamda milliy siyosat va korxonalarga amaliy tavsiyalar berishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Marshall A. *Principles of Economics*. London: Macmillan, 1890.
2. Clark P. *Currency Volatility and International Trade*. Journal of Economic Studies, 2005.
3. Baldwin R., Krugman P. *Market Structure and Exchange Rate Volatility*. IMF Working Paper, 2001.
4. Obstfeld M., Rogoff K. *Foundations of International Macroeconomics*. MIT Press, 1996.
5. Serven L. *Real Exchange Rate Uncertainty and Investment in Developing Countries*. World Bank Policy Research, 2002.
6. Frankel J., Rose A. *Currency Regimes and Trade Patterns*. Economic Journal, 1996.
7. Domański B., Gorynia M. *Trade Diversification in Transition Economies*. Central European Economic Review, 2010.
8. Mirzaev I., Tadjibayeva S. *O'zbekistonning eksport strategiyasi va valyuta siyosati*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018.